

5^η ΕΝΟΤΗΤΑ - 15^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

26^η συνάντηση 16/02/2025

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Προτού ξεκινήσουμε με την παρουσίαση των Κεφαλαίων 15 και 16 θεωρούμε ότι θα ήταν βοηθητικό για τη διευκόλυνση της παρακολούθησης της παρουσίασής τους, να κάνουμε ορισμένες υπενθυμίσεις-διευκρινήσεις. Εφόσον αυτό βοήθησε και εμάς στην οργάνωση της σκέψης μας πάνω σε όσα διαβάσαμε.

Αρχικά, ο Μαρξ όπως έχουμε διαπιστώσει, εναλλάσσει συχνά τον τρόπο, τη μεθοδολογία, τη ματιά με τα οποία εξετάζει και μιλάει για τα πράγματα: μία έχει πιο φιλοσοφικό, πιο μαθηματικό, πιο φυσικό, πιο οικονομικό, πιο ιστορικό λόγο και ματιά. Στα συγκεκριμένα κεφάλαια βγάζει μπροστά κατα βάση την πιο οικονομική και μαθηματική πλευρά του. Επίσης, ξεχωρίσαμε μέσα από το διάβασμα των κεφαλαίων και τον ‘υπολογιστικό’ τους λόγο, μία διακριτική προσπάθειά του να φέρει στο φως, στοιχεία της ταξικής πάλης (π.χ. πίεση των κεφαλαιοκρατών / αντίσταση των εργατριών σελ.480). Τέλος, διακρίναμε την έμφαση του σε κάποια σημεία στη σημασία της αλληλουχίας διαφόρων μεταβολών τις οποίες εξετάζει (το πώς το ένα φέρνει το άλλο ως ντόμινο εξελίξεων αιτίου-αιτιατού αλλά και το αντίστροφο δηλ. το πώς ένα πράγμα δεν θα μπορούσε να φέρει το άλλο).

Για αρχή παραθέτουμε και προτείνουμε ως βοηθητικά εργαλεία-σημεία αναφοράς για να μπορούμε στο ‘κλίμα’ και να ‘βουτήξουμε’ στο περιεχόμενο των κεφαλαίων, τα ακόλουθα “Εργαλεία” που θα μοιράσουμε σε ξεχωριστά φύλλα και βρίσκονται στο τέλος της παρουσίασης. Λίγο πριν μπορούμε στην 6η ενότητα, που ο Μαρξ καταπιάνεται με το κομμάτι του εργατικού μισθού και κάνει την μετάβαση από την ανάλυση της αξίας στο χρήμα, επαναλαμβάνει συμπυκνωμένα την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων εξετάζοντας το πώς επιδρούν συγκεκριμένες μεταβολές σε κεντρικούς παράγοντες της ανάλυσης (διάρκεια εργάσιμης ημέρας, ένταση εργασίας, παραγωγική δύναμη εργασίας), τόσο στην υπεραξία όσο και στην τιμή της εργασιακής δύναμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ-ΕΡΕΥΝΑ

Το βασικό ερώτημα που πραγματεύεται ο Μαρξ στο κεφάλαιο είναι: “**Πώς καθορίζονται τα σχετικά μεγέθη της Τιμής της Εργασιακής Δύναμης και της Υπεραξίας;**” Έτσι για να φτάσει να μιλήσει για μεγέθη τιμών των παραπάνω, μιλάει πρώτα ή και παράλληλα για τα μεγέθη των αξιών τους (καθώς: ‘αξία’ και ‘τιμή’ διαφέρουν αλλά σχετίζονται).

Ξεκινά να λοιπόν θέτοντας και ορίζοντας 3 βασικούς παράγοντες που καθορίζουν την **Αξία της Εργασιακής Δύναμης**

1. Την αξία των “κατά την συνήθεια αναγκαίων μέσων διαβίωσης του μέσου εργάτη”
2. Τα κόστη ανάπτυξης της εργασιακής δύναμης
3. Τη φυσική διαφορά της εργασιακής δύναμης

Οι απαραίτητες προϋποθέσεις που θέτει για την ανάλυση των πιθανών συνδυασμών είναι οι εξής:

1. Τα εμπορεύματα πωλούνται στην αξία τους
2. Η εργατική δύναμη πωλείται στην αξία της ή πάνω από την αξία της

Με βάση αυτές παρουσιάζει τα πορίσματα αυτής της έρευνας για την μεταβολή του μεγέθους της εργασιακής δύναμης και της υπεραξίας που βασίζεται στην σχέση μεταξύ 3^{ων} παραγόντων:

1. Διάρκεια της εργάσιμης ημέρας (εκτατικό μέγεθος της εργασίας)

2. Ένταση της εργασίας (εντατικό μέγεθος της εργασίας): μετρά την ποσότητα της δαπανώμενης εργασίας στη μονάδα του χρόνου.

3. Παραγωγικότητα της εργασίας: μετρά την ποσότητα των προϊόντων που παράγονται από ορισμένη ποσότητα εργασίας.

Έτσι βήμα-βήμα, και με βάση την οικονομική θεωρία του Ricardo, ο Μαρξ ξεκινάει μια οικονομική ανάλυση που με ποσοτικούς όρους ξεδιαλύνει το τις σχέσεις αυτών των μεγεθών (υπεραξία και αξία εργασιακής δύναμης).

*Εδώ θα κάνει έναν πρωτόλειο διαχωρισμό μεταξύ της διαφοράς των μέσων διαβίωσης ενός άντρα και μιας γυναίκας, χωρίς όμως να αναλύσει ποια είναι αυτά και πως αναπαράγονται από κυρίαρχες αφηγήσεις. Θα θέσει πως σε μια ορισμένη ιστορική περίοδο και σε μια συγκεκριμένη χώρα, η μάζα και το είδος των μέσων συντήρησης μπορούν να θεωρούνται δεδομένα.

I. ΥΠΟΘΕΣΗ 1

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ	Σταθερή	ο
ΕΝΤΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	Σταθερή	ο
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Μεταβλητή	+/-

> Η παραγωγικότητα της εργασίας (ή η παραγωγική δύναμη της εργασίας) εξαρτάται από:

-τον μέσο βαθμό δεξιοτεχνίας των εργατών

-τη βαθμίδα ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογικής εφαρμογής της

-την κοινωνική οργάνωση της διαδικασίας παραγωγής

-την έκταση και την αποτελεσματικότητα των μέσων παραγωγής

-τις φυσικές συνθήκες (π.χ. από τον καιρό που επικρατεί στη διάρκεια μιας χρονιάς, ο οποίος επηρεάζει την παραγωγικότητα της αγροτικής εργασίας)

Στην πρώτη υπόθεση λοιπόν λέει ότι 3 νόμοι καθορίζουν την αξία της εργασιακής δύναμης και της υπεραξίας, με βάση τον Ricardo:

1. Η εργάσιμη μέρα, μιας και έχει σταθερό εκτατικό μέγεθος, παράγει πάντα το ίδιο αξιακό προϊόν.

> Με άλλα λόγια η νέα αξία που παράγεται σε μία εργάσιμη μέρα είναι πάντοτε η ίδια (μπορεί να αυξάνονται οι αξίες χρήσεις, αλλά μειώνεται η ανταλλακτική τους αξία).

“Το αξιακό προϊόν μιας δωδεκάωρης ημέρας είναι για παράδειγμα 6 σελήνια, αν και η μάζα των παραγόμενων χρηστικών αξιών αλλάζει με την παραγωγική δύναμη της εργασίας, η αξία των 6 σεληνιών κατανέμεται σε περισσότερα ή λιγότερα εμπορεύματα” σελ.478

2. Η αξία της εργασιακής δύναμης και η υπεραξία μεταβάλλονται σε αντίθετη μεταξύ τους κατεύθυνση.

Πχ.

	Απολύτως	Σχετικά
Παραγωγικότητα	+	+
Αξία εργασιακής δύναμης	-	-

Υπεραξία	+	+
----------	---	---

> Όπως εξηγούμε και στο φύλλο των ορισμών το **αξιακό προϊόν** ισούται με το σύνολο της υπεραξίας και της αξίας της εργασιακής δύναμης. Συνεπώς γίνεται κατανοητό ότι για να παραμείνει αυτό το μέγεθος σταθερό δεν γίνεται το ένα τμήμα εσωτερικά του να μειωθεί, χωρίς να αυξηθεί το άλλο.

Πχ. αν αρχικά η αξία της εργασιακής δύναμης είναι 30 ευρώ και η υπεραξία είναι 40 ευρώ και η παραγωγικότητα της εργασίας αυξηθεί (οπότε σε 4 ώρες επιτρέπει την παραγωγή της ίδιας μάζας μέσων διαβίωσης που προηγουμένως απαιτούσε σε 6 ώρες), αντίστοιχα η αξία της εργασιακής δύναμης θα πέσει στα 20 ευρώ μειούμενη κατά την απόλυτη τιμή του 10 και η υπεραξία θα ανέβει στα 50 ευρώ, αυξανόμενη απόλυτα κατά 50.

> Δεν είναι δυνατή καμία μεταβολή στα απόλυτα μεγέθη της αξίας εργασιακής δύναμης και της υπεραξίας, χωρίς μια ταυτόχρονη μεταβολή των σχετικών ή αναλογικών μεγεθών τους (σελ.478).

> Σχολιάζει πως αυτά τα μεγέθη δεν μεταβάλλονται στην ίδια αναλογία, δηλαδή αυξάνονται ή μειώνονται κατά το ίδιο μέγεθος, μια παράβλεψη που είχε κάνει ο Ricardo, αλλά αντίστοιχα η αναλογία με την οποία αυξάνεται ή μειώνεται κάθε τμήμα του αξιακού προϊόντος εξαρτάται από τον αρχικό χωρισμό, που είχε πραγματοποιηθεί πριν από την μεταβολή στην παραγωγική δύναμη της εργασίας (σελ.479).

Όπως στο συγκεκριμένο παράδειγμα, αυξάνονται απόλυτα στην ίδια τιμή (10), αλλά αναλογικά η αξία εργασιακής δύναμης μειώνεται κατά 33.3% και η υπεραξία αυξάνεται κατά 25%.

3. Η αύξηση ή η μείωση της υπεραξίας αποτελεί πάντα αποτέλεσμα και όχι αιτία της αντίστοιχης αύξησης ή μείωσης της αξίας της εργασιακής δύναμης.

> Η μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας επηρεάζει μόνο την αξία της εργατικής δύναμης.

> Η μεταβολή της υπεραξίας μπορεί λοιπόν να οφείλεται μόνο στην μεταβολή του απόλυτου μεγέθους της αξίας της εργατικής δύναμης. Το όριο αυτής της μεταβολής είναι δεδομένο από το νέο όριο αξίας της εργασιακής δύναμης (σελ.480).

> Τι γίνεται όμως στην τιμή της εργατικής δύναμης;

Εδώ ο Μαρξ επισημαίνει ότι ο βαθμός μείωσης της τιμής της εργασιακής δύναμης εξαρτάται από την ταξική πάλη, γιατί μπορεί ανά περιπτώσεις να πέσει κάτω από την αξία της ή να είναι μεγαλύτερη από αυτήν, οπότε η υπεραξία να αυξάνεται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό.

> Η αύξηση της παραγωγικότητας δεν μεταβάλλει τη μάζα των μέσων συντήρησης που αντιστοιχούν στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αλλά την αξία τους.

“Με αυξανόμενη παραγωγική δύναμη της εργασίας, η τιμή της εργασιακής δύναμης θα μπορούσε να μειώνεται διαρκώς με ταυτόχρονη αύξηση της μάζας των μέσων διαβίωσης του εργάτη. Σχετικά όμως, δηλαδή σε σύγκριση με την υπεραξία, θα μειωνόταν η αξία της εργασιακής δύναμης διαρκώς και συνεπώς θα διευρυνόταν το χάσμα μεταξύ της βιοτικής κατάστασης του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη” σελ. 481

Π.χ. έστω 40 ευρώ η αρχική αξία της εργατικής δύναμης και η αρχική υπεραξία. Αν διπλασιαστεί η παραγωγικότητα, και η τιμή της εργατικής δύναμης παραμείνει 40 ευρώ (ανώτερη από τα 20 ευρώ που θα είναι η νέα αξία της εργατικής δύναμης), η υπεραξία θα παραμείνει 40 ευρώ. Ωστόσο στα 40 ευρώ θα αντιστοιχεί τώρα διπλάσια μάζα αξιών χρήσης. Ακόμα και αν η τιμή της εργατικής δύναμης πέσει στα 30 ευρώ, θα αντιστοιχεί πάλι σε 1,5 φορές μεγαλύτερη μάζα μέσων συντήρησης. Με άλλα λόγια, όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας η τιμή της εργατικής δύναμης μπορεί να πέφτει με ταυτόχρονη αύξηση της μάζας των μέσων συντήρησης. Παρότι, ωστόσο ο εργάτης θα γίνει πιο «πλούσιος» σε αξίες χρήσης, η υπεραξία που θα καρπώνεται ο καπιταλιστής θα είναι μεγαλύτερη (50 ευρώ αντί για 40 ευρώ που ήταν πριν) και αντιστοίχως η μάζα των αξιών χρήσης που θα οικειοποιείται. Επομένως, το χάσμα ανάμεσα στον εργάτη και τον καπιταλιστή γίνεται μεγαλύτερο (σχετικό φτώχεμα).

> Ο Ρικάρντο, όπως και άλλοι οικονομολόγοι δεν διερευνούν την υπεραξία σε μεγαλύτερο βαθμό, ενώ λανθασμένα την συσχετίζουν μόνο με τις άλλες ιδιαίτερες μορφές της, όπως το κέρδος. Για αυτό εδώ ο Μαρξ διαχωρίζει το ποσοστό του κέρδους από το ποσοστό της υπεραξίας, συγκεκριμένα:

$$\text{Ποσοστό υπεραξίας} = \frac{\text{Ποσό υπεραξίας}}{\text{Ποσό εργατικών μισθών}}$$

$$\text{Ποσοστό κέρδους} = \frac{\text{Ποσό υπεραξίας}}{\text{Ποσό κεφαλαίου (σταθερό + μεταβλητό)}}$$

II. ΥΠΟΘΕΣΗ 2

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ	Σταθερή	0
ΕΝΤΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	Μεταβλητή	+/-
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Σταθερή	0

Η αύξηση της εντατικοποίησης της εργασίας προϋποθέτει δαπάνη περισσότερης εργασίας αλλά στο ίδιο χρονικό διάστημα, άρα έχουμε:

Εντατικότερη μέρα:

→ Αυξημένη μάζα προϊόντων χωρίς την μείωση της αξίας τους (και της τιμής τους), γιατί το προϊόν κοστίζει την ίδια εργασία με πριν.

→ Υψηλότερο αξιακό προϊόν

→ Περισσότερο χρήμα (με την προϋπόθεση ότι μένει ίδια η αξία του)

> Σε αυτήν την περίπτωση ανάλογα με την ένταση της κάθε εργάσιμης ημέρας το αξιακό προϊόν αντίστοιχα μεταβάλλεται.

“Η εντατικότερη 12ωρη εργάσιμη ημέρα παρασταίνεται σε 7 ή 8 σελήνια κλπ. (αξιακού προϊόντος) αντί για 6 σελήνια, όπως η 12ωρη εργάσιμη ημέρα συνηθισμένης έντασης” σελ. 482

	Απολύτως	Σχετικά
Ένταση της εργασίας	+	+
Αξία εργασιακής δύναμης	+	+
Υπεραξία	+	+

> Άρα η αύξηση του αξιακού προϊόντος, λόγω της αύξησης της έντασης της εργασίας οδηγεί στην αύξηση των απόλυτων μεγεθών των μελών του, δηλαδή της αξίας της εργασιακής δύναμης και της υπεραξίας (σε ίδιο ή διαφορετικό βαθμό), κάτι το οποίο δεν ισχύει όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας.

Παρατήρηση: Στην ΥΠ1 με την αύξηση της παραγωγικότητας οι μεταβολές στην αξία της εργασιακής δύναμης και στο μέγεθος της υπεραξίας ήταν εφικτές μόνο όταν τα προϊόντα των αντίστοιχων βιομηχανικών κλάδων εισέρχονταν στην κατανάλωση της εργάτριας.

Ο Μαρξ τονίζει πως αυτή η συνθήκη αλλάζει στην ΥΠ2. Εφόσον για κάθε κλάδο μεταβάλλεται εντατικά η νέα αξία που παράγεται σε μία εργάσιμη ημέρα, αντιστοίχως μπορεί να μεταβληθεί και η υπεραξία, αν π.χ. η τιμή της εργατικής δύναμης παραμένει σταθερή.

> Πως όμως ορίζεται ο συνηθισμένος κοινωνικός κανονικός βαθμός έντασης της εργασίας έτσι ώστε να γίνει μετρήσιμη η αύξηση ή η μείωση της εντατικοποίησης;

Εδώ ο Μαρξ λέει πως η αύξηση της έντασης της εργασίας προς όλους τους βιομηχανικούς κλάδους ταυτόχρονα και ομοιόμορφα στην ίδια χώρα, μπορεί να δημιουργήσει έναν νέο βαθμό έντασης ο οποίος θα γινόταν και ο συνηθισμένος κοινωνικός κανονικός βαθμός έντασης και θα σταματούσε να υπολογίζεται ως εκτατικό μέγεθος (σελ.482).

> Ωστόσο, οι μέσοι βαθμοί εντατικότητας μπορεί να συνεχίσουν να διαφέρουν από χώρα σε χώρα και επομένως και η νέα αξία που παράγεται σε μια εργάσιμη ημέρα μπορεί να διαφοροποιείται εκφραζόμενη με διαφορετικές ποσότητες χρήματος.

III. ΥΠΟΘΕΣΗ 3

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ	Μεταβλητή	+/-
ΕΝΤΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	Σταθερή	ο
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Σταθερή	ο

Παράγοντες που επηρεάζονται από την αλλαγή, εάν - (μικρύνει η εργάσιμη ημέρα):

Αξία εργασιακής δύναμης, Αναγκαίος χρόνος εργασίας	ο
Υπερεργασία, Υπεραξία (απόλυτα και σχετικά)	-

→ Διευκρινίζει πως στην πραγματικότητα οι ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ 1, 2, συνήθως είτε προηγούνται είτε ακολουθούν αμέσως μετά την ΥΠ 3.

Παράγοντες που επηρεάζονται από την αλλαγή, εάν + (μεγαλώσει η εργάσιμη ημέρα):

	Απολύτως	Σχετικά	Άλλο;
Αξία εργασιακής δύναμης	ο	-	
Υπεραξία (απόλυτη και σχετική), Βαθμός Εκμετάλλευσης	+	+	
Τιμή εργασιακής δύναμης			< Αξία εργ. δυν.
Αξιακό προϊόν			+
Φθορά εργασιακής δύναμης			+

→ Η μεταβολή του σχετικού μεγέθους της αξίας εργασιακής δύναμης, *είναι αποτέλεσμα* μιας μεταβολής του απόλυτου μεγέθους της υπεραξίας (σε σχέση με την αλληλουχία των μεταβολών, σε αντίθεση με ΥΠ1).

→ Η Τιμή και η Υπεραξία μπορούν να αυξηθούν, ταυτόχρονα και ίσα ή άνισα (σε σχέση με την αλληλουχία των μεταβολών αλλά και με την ένταση, όμοια με την ΥΠ 2)

> Γενικά ο Μαρξ φαίνεται να θεωρεί αυτή την υπόθεση ως το **χειρότερο ενδεχόμενο από τη σκοπιά της εργάτριας:**

“Με την παρατεταμένη εργάσιμη ημέρα, η τιμή της εργασιακής δύναμης μπορεί να πέσει κάτω από την αξία της, αν και παραμένει ονομαστικά αμετάβλητη ή ακόμη και αυξάνεται. [...] Μέχρι κάποιο σημείο η μεγαλύτερη φθορά της, που είναι αδιαχώριστη από την παράταση της

εργάσιμης ημέρας, μπορεί να αντισταθμιστεί με τη μεγαλύτερη αναπλήρωσή της. Πέρα από αυτό το σημείο η φθορά αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο και καταστρέφονται ταυτόχρονα όλοι οι κανονικοί όροι αναπαραγωγής και δραστηριοποίησής της. **Η τιμή της εργασιακής δύναμης και ο βαθμός εκμετάλλευσής παύουν να είναι σύμμετρα μεγέθη.**” (σελ. 484)

> Στη συνέχεια μας θυμίζει το πώς υπολογίζεται η “**ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης**”:

Σύμφωνα με την κανονική μέση διάρκειά της ή με την κανονική διάρκεια της ζωής του εργάτη και με την αντίστοιχη κανονική και “προσθήκουςα στην ανθρώπινη φύση μετατροπή της βιοτικής υπόστασης σε κίνηση”.

Ο παραπάνω υπολογισμός βασίζεται στην (ενδιαφέρουσα και κάπως αστεία) λογική που παρατίθεται στην υποσημείωση 14 σελ. 484 σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στην ποσότητα εργασίας ανθρώπου / 24ωρο και τον ποσοστικό υπολογισμό/αποτύπωσή της στην ποσότητα των χημικών μεταβολών στο σώμα του, που είναι η υλική έκφραση της προηγούμενης κίνησης των δυνάμεών του.

IV. ΑΛΛΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ: ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

Ο Μαρξ μας λέει πως αλλαγές θα μπορούσαν να συμβούν και ταυτόχρονα σε διαφορετικούς παράγοντες. Τονίζει πως με την ταυτόχρονη μεταβολή διαφορετικών παραγόντων μπορεί να είναι διαφορετικό το μέγεθος και η κατεύθυνση της μεταβολής. Έτσι, μας λέει ότι θα μπορούσαμε να εξετάσουμε διάφορους συνδυασμούς ταυτόχρονων μεταβολών. Ωστόσο εφιστά την προσοχή μας σε 2 συγκεκριμένα ενδεχόμενα-υποθέσεις που κρίνει πιο σημαντικά.

ΥΠΟΘΕΣΗ 4

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ	Μεταβλητή	+
ΕΝΤΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	Σταθερή	ο
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Μεταβλητή	-

> Στην Υπόθεση αυτή ο Μαρξ διευκρινίζει, ότι αφορά εργασιακούς κλάδους όπου τα προϊόντα τους καθορίζουν την αξία της εργασιακής δύναμης (π.χ. γεωργικοί κλάδοι > Όπου η ακαρπία εδάφους θα μπορούσε να οδηγήσει σε ακρίβεια των προϊόντων της γης). Έτσι μπαίνουν στο παιχνίδι των υποθέσεων και οι αυξανόμενες τιμές-ακρίβεια στα μέσα διαβίωσης.

> Τονίζει ότι σημασία σε αυτή την Υπόθεση έχει ο βαθμός παράτασης αυτής της μείωσης της παραγωγικής δύναμης.

> Αναγνωρίζει 3 ενδεχόμενα συνεπειών:

Υπεραξία	Ενδεχόμενο 1	Ενδεχόμενο 2	Ενδεχόμενο 3
Απόλυτη	ο	+	+
Σχετική	-	ο	+

> Δίνει ένα παράδειγμα (για το Ενδεχόμενο 3) από το 1799-1815 στην Αγγλία, το οποίο είχαν σχολιάσει και οι κλασικοί οικονομολόγοι Ricardo και West, οι οποίοι όμως οδηγήθηκαν σε διαφορετικά συμπεράσματα από αυτά στα οποία καταλήγει ο Μάρξ, τους οποίους κατηγορεί για αβλεψία κρίσιμων παραγόντων (Διάρκεια ημέρας, Ένταση εργασίας) που οδηγούν σε άστοχα συμπεράσματα σχετικά με την υπεραξία.

> Το παράδειγμα αυτό τονίζει ουσιαστικά και το πως η μείωση της παραγωγικής δύναμης, οδήγησε σε νομοθέτηση της παράτασης της εργάσιμης ημέρας.

ΥΠΟΘΕΣΗ 5

ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 2

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ	Μεταβλητή	-
ΕΝΤΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	Μεταβλητή	+
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Μεταβλητή	+

Παράγοντες που επηρεάζονται από τις μεταβολές:

Αναγκαίος χρόνος εργασίας	-
Μάζα προϊόντων	+
Υπερεργασία	0

> Στην υπόθεση αυτή: Συνολική εργάσιμη ημέρα = Αναγκαία εργάσιμη ημέρα

> Αυτή η υπόθεση ουσιαστικά για τον Μάρξ είναι ΑΔΥΝΑΤΗ υπό το καθεστώς του κεφαλαίου, (κάτι που θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντιμετωπίζει ως ουτοπικό καπιταλισμό και άρα εν τέλει όχι ως καπιταλισμό, αλλά ως κάτι άλλο). Έτσι είναι σαν να καταλήγει να πραγματεύεται την υπόθεση της κατάργησης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Οι παρατηρήσεις που κάνει συνιστούν έτσι ταυτόχρονα κριτική στον ΚΤΠ αλλά και υποθέσεις-οραματισμούς αποσπασματικών χαρακτηριστικών ενός άλλου τρόπου παραγωγής που θα ακολουθούσε την κατάργηση του ΚΤΠ

Συνέπειες κατάργησης του ΚΤΠ και Παρατηρήσεις:

A. Επιτρέπει τον **περιορισμό της εργάσιμης ημέρας στην αναγκαία εργασία**. Έτσι, φαντάζεται εδώ ο Μαρξ πως:

1. Οι βιοτικοί όροι της εργάτριας θα ήταν πλουσιότεροι + Οι βιοτικές αξιώσεις μεγαλύτερες.
2. Ένα τμήμα της τωρινής υπερεργασίας θα συνυπολογιζόταν στην αναγκαία εργασία. Δηλαδή, (extra) εργασία που είναι όμως αναγκαία για την επίτευξη ενός αποθεματικού και σωρευτικού κονδυλίου για την κοινωνία.

B. Η παραγωγικότητα της εργασίας θα μπορούσε να αυξηθεί, πέρα από την αύξηση της έντασής της ΚΑΙ με την **εξοικονόμησή της με την αποφυγή κάθε άσκοπης και ανώφελης εργασίας**

> Τονίζει ότι αυτό γίνεται σε αντίθεση με τον ΚΤΠ και το άναρχο σύστημα ανταγωνισμού που τον διέπει, και που γεννά άμετρη κατασπατάληση, τόσο των μέσων παραγωγής όσο και των εργασιακών δυνάμεων.. Και μάλιστα, λέει, για λειτουργίες που είναι μεν απαραίτητες τώρα (για ΚΤΠ) αλλά καθ' εαυτές και δι' αυτές είναι περιττές και παρά την αναγκαστική τάση για εξοικονόμηση που διέπει τον ΚΤΠ ως προς την κάθε ατομική επιχείρηση.

Γ. (παρατήρηση) Όσο πιο **ομοιόμορφα κατανεμημένη είναι η εργασία μεταξύ όλων των ικανών για εργασία μελών** της, τόσο μικρότερο είναι το τμήμα της εργάσιμης ημέρας που είναι αναγκαίο για την υλική παραγωγή + τόσο μεγαλύτερο το τμήμα της που έχει κατακτηθεί για την ελεύθερη πνευματική και κοινωνική δραστηριοποίηση των ατόμων τόσο μεγαλύτερο.

(λύση) Άρα το απόλυτο όριο για τη συντόμευση της εργάσιμης ημέρας είναι η **γενίκευση της εργασίας**.

(κριτική διαπίστωση) Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία **παράγεται ελεύθερος χρόνος για μία τάξη με τη μετατροπή όλου του βιοτικού χρόνου των μαζών σε εργάσιμο χρόνο**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Στο Κεφάλαιο 16, ο Μαρξ ουσιαστικά μας λέει ότι οι οικονομικοί τύποι που προτείνουν οι κλασικοί της αστικής πολιτικής οικονομίας για τον υπολογισμό του **ποσοστού της υπεραξίας**, εκφράζουν εσφαλμένα τον **πραγματικό βαθμό εκμετάλλευσης της εργασίας/υπεραξίας**. Δηλαδή ότι ουσιαστικά είναι λανθασμένοι.

Οι τύποι της κλασικής πολιτικής οικονομίας

$$I. \frac{\text{Υπεραξία}}{\text{Μεταβλητό Κεφάλαιο}} = \frac{\text{Υπεραξία}}{\text{Αξία της Εργασιακής Δύναμης}} = \frac{\text{Υπεραξία}}{\text{Αναγκαία Εργασία}}$$

$$II. \frac{\text{Υπερεργασία}}{\text{Εργάσιμη ημέρα}} = \frac{\text{Υπεραξία}}{\text{Αξία Προϊόντων}} = \frac{\text{Υπερπροϊόν}}{\text{Συνολικό Προϊόν}}$$

Σχολιασμός

> Οι δύο πρώτοι τύποι (του I.) μας λέει, παρασταίνουν **ως σχέση αξιών** αυτό που ο τρίτος παρασταίνει **ως σχέση των χρόνων** στους οποίους παράγονται αυτές οι αξίες.

> Διευκρινίζει πως τους συναντάμε κατ' ουσίαν, αλλά όχι συνειδητά επεξεργασμένους.

> Σε αυτούς τους τύπους συναντάμε την ίδια αναλογία κατ' εναλλαγή σε διαφορετικές μορφές. Στη μορφή του εργάσιμου χρόνου = των αξιών (στις οποίες ενσαρκώνεται) = των προϊόντων (στα οποία αυτές οι αξίες υπάρχουν).

> Αυτοί οι τύποι **εκφράζουν την αναλογία με την οποία κατανέμεται η εργάσιμη ημέρα ή το αξιακό προϊόν της μεταξύ κεφαλιοκράτη και εργάτη**.

> Σε αυτούς μία προϋπόθεση είναι πως: αξιακό προϊόν = αξιακό προϊόν της εργάσιμης ημέρας (και όχι το σταθερό τμήμα της αξίας των προϊόντων (;)).

> Λέει πως αν ισχύουν ως άμεσες εκφράσεις του 'βαθμού αυτοαξιοποίησης' του κεφαλαίου, τότε ισχύει ο εσφαλμένος νόμος **ότι η υπεραξία ή η υπερεργασία δεν μπορεί ποτέ να ανέλθει στο 100%**. (Με βάση τη λογική πως πάντοτε: Υπερεργασία < Εργάσιμη ημέρα, Υπεραξία < Αξιακό Προϊόν).

ΟΜΩΣ! Αυτό, λέει ο Μαρξ **μπορεί να γίνει σαφώς με το ποσοστό της υπεραξίας και τον πραγματικό βαθμό εκμετάλλευσης της εργασίας**.

ΓΙΑΤΙ: Η εργάσιμη ημέρα λανθασμένα θεωρείται ως σταθερό και δεδομένο μέγεθος, όπως και το αξιακό προϊόν που προκύπτει από αυτήν.

> Τελικά τονίζει πως η παράσταση της υπεραξίας και της αξίας της εργασιακής δύναμης ως τμήματα του ίδιου αξιακού προϊόντος:

1. Αποκρύπτει τον **ειδικό χαρακτήρα της κεφαλαιακής σχέσης**: Δηλαδή την ανταλλαγή του μεταβλητού κεφαλαίου με τη ζωντανή εργασιακή δύναμη και τον αντίστοιχο αποκλεισμό του εργάτη από το προϊόν. Δηλαδή κρύβει τον ειδικά **ανταγωνιστικό** χαρακτήρα των σχέσεων συνεργασίας εντός του ΚΤΠ.

2. Προβάλλει στη θέση αυτής της απόκρυψης, την **πλαστή επίφαση μιας συνεταιριστικής σχέσης**: Δηλαδή την αίσθηση πως η κεφαλαιοκράτης και η εργάτρια μοιράζονται το προϊόν με βάση την αναλογία των διαφορετικών παραγόντων δημιουργίας του. Δηλαδή παρουσιάζει “σαν σε παραμύθι” τις μορφές συνεργασίας εντός του ΚΤΠ ως *ελεύθερες μορφές συνεργασίας*.

Ένας ακόμη τύπος και Σχολιασμός

$$\text{III. } \frac{\text{Υπεραξία}}{\text{Αξία της Εργασιακής Δύναμης}} = \frac{\text{Υπερεργασία}}{\text{Αναγκαία εργασία}} = \frac{\text{Απλήρωτη Εργασία}}{\text{Πληρωμένη Εργασία}}$$

> Λέει ότι είναι η δημοφιλής εκδοχή των παραπάνω τύπων.

> Τονίζει πως η **κάρπωση από τον κεφαλαιοκράτη της εργασιακής δύναμης** γίνεται σε 2 περιόδους:

1.Περίοδος αναγκαίας εργασίας: Ο εργάτης παράγει μόνο την ισοδύναμη αξία της εργασιακής του δύναμης. Ο κεφαλαιοκράτης για την προκαταβληθείσα τιμή της εργασιακής δύναμης, αποκτά ένα προϊόν της ίδιας τιμής.

2.Περίοδος υπερεργασίας = Περίοδος απλήρωτης εργασίας: Ο κεφαλαιοκράτης λαμβάνει δωρεάν (χωρίς κόστος σε οποιαδήποτε μορφή αξίας) τη ρευστοποίηση της εργατικής δύναμης.

> Συμπεραίνει:

1. Η υπερεργασία μπορεί να ονομαστεί **απλήρωτη εργασία**.

2. Κάθε υπεραξία (σε όποια μορφή και αν αποκρυσταλλώνεται αργότερα: κέρδος, τόκος, γαιοπρόσοδος κλπ.) είναι σύμφωνα με την υπόστασή της, **υλοποίηση απλήρωτου εργάσιμου χρόνου**.

3. Το **μυστικό της αυτοαξιοποίησης του κεφαλαίου** λύνεται με την από μέρους του διάθεση ενός ορισμένου ποσού απλήρωτης ξένης εργασίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εργαλείο 1: Έννοιες και Σχέσεις Εννοιών

Οι έννοιες που χρησιμοποιεί ο Μαρξ στα κεφάλαια 15, 16 (όπως βέβαια και σε πολλά άλλα) μοιάζουν να αντλούνται από 3 είδη-επιστήμες. Θα μπορούσαμε έτσι χοντρικά να τις κατηγοριοποιήσουμε σε 3 είδη: **Οικονομικές**, **Φιλοσοφικές**, **Μαθηματικές**. Στα συγκεκριμένα κεφάλαια χρησιμοποιεί κυρίως την οικονομική και μαθηματική σκέψη του.

Αξία εργασιακής δύναμης = Αναγκαία εργασία = Μεταβλητό κεφάλαιο

Αξία αναγκών μέσων διαβίωσης (του μέσου εργάτη)

Κόστος ανάπτυξης

Κόστος Αναπαραγωγής

Τιμή εργασιακής δύναμης = Αναπλήρωση αξίας εργασιακής δύναμης

Τιμή μέσων διαβίωσης

Αξία εμπορεύματος

Υπεραξία = Υπερεργασία = Βαθμός εκμετάλλευσης

Ποσοστό Υπεραξίας = Πραγματικός βαθμός εκμετάλλευσης (Τονίζει ότι: Διαφέρει από το Ποσοστό κέρδους)

Μάζα υπεραξίας = Η υπεραξία μιας χρονικής περιόδου, που από λογιστικής απόψεως μετρίεται με το χρονικό διάστημα ενός ημερολογιακού έτους. Πρόκειται για απόλυτο μέγεθος κι όχι σχετικό (ποσοστό) και έχει πολύ μεγάλη σημασία για τους καπιταλιστές η αύξησή της, μιας και η κοινωνική τους δύναμη βασίζεται στη συνολική ποσότητα εργάσιμου χρόνου και χρήματος που ελέγχουν.

3 Βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την Τιμή της Εργασιακής δύναμης + Υπεραξίας:

1. Έκταση ως μέγεθος εργασίας = Διάρκεια εργάσιμης ημέρας

2. Ένταση ως μέγεθος εργασίας = Ένταση εργασίας

3. Παραγωγική δύναμη εργασίας = Ποσότητα προϊόντων που παράγονται από ορισμένη ποσότητα εργασίας

Μάζα προϊόντος = Ποσό προϊόντος

Αξία προϊόντος = Αξιακό προϊόν

Τιμή προϊόντος

Ποσοστό κέρδους: το ποσοστό του κέρδους είναι ο λόγος της υπεραξίας προς όλο το επενδυμένο κεφάλαιο, σταθερό και μεταβλητό, εκφρασμένο επί τοις εκατό.

Νόμοι: Αιώνιοι της φύσης VS Ιστορικοί φυσικοί
Καθ' εαυτού VS Δι' εαυτού
Αναγκαίο - Περιττό

Εξοικονόμηση - Κατασπατάληση

Συσσώρευση:
Ως σπατάλη (σε ΚΤΠ)
Ως απόθεμα (ως πιθανότητα σε μη ΚΤΠ)

Τρόποι παραγωγικότητας:
Εξοικονόμηση μέσω παραγωγής
Αποφυγή κάθε ανώφελης εργασίας

Βιοτική κατάσταση:
Όροι ΚΑΙ Αξιώσεις
Κεφαλαιοκράτη VS Εργαζομένων
Αναπαραγωγή VS Φθορά
Απλή αναπαραγωγή - Ελεύθερη δραστηριοποίηση
Αναπλήρωση - Μη αναπλήρωση

Χρόνος:
Ελεύθερος
Εργασίας

Υλική παραγωγή VS Ελεύθερη και κοινωνική δραστηριοποίηση

Γενίκευση εργασίας

Βαθμός Αυτοαξιοποίησης του Κεφαλαίου

Χρόνος

↓

Αξίες (= ενσαρκωμένος χρόνος)

↓

Προϊόντα (= ενσαρκωμένες αξίες)

Μέγεθος
Κίνηση

Σύμμετρο - Ασύμμετρο μέγεθος
Σχετικό - Απόλυτο μέγεθος
Ονομαστικό - Πραγματικό

Σταθερότητα - Μεταβολή
Σταθερά - Μεταβλητή
Κατεύθυνση
Ένταση
Βαθμός
Ευθεία-Αντίστροφα
Μέγεθος vs Αναλογία
Ομοιομορφία - Ανομοιομορφία
Ταυτόχρονο - Ετερόχρονο
Αλληλουχία/Σειρά μεταβολών
Ενδεχόμενα/Πιθανότητες

Εργαλείο 2: Γλωσσάρι και ορισμοί

Αξία της εργασιακής δύναμης: η αξία της εργασιακής δύναμης, όπως και η αξία κάθε άλλου εμπορεύματος, καθορίζεται από τον χρόνο εργασίας που είναι αναγκαίος για την παραγωγή, επομένως για την αναπαραγωγή αυτού του ειδικού είδους.

Τιμή της εργασιακής δύναμης: Η τιμή είναι η χρηματική έκφραση της αξίας ενός εμπορεύματος, στην προκειμένη περίπτωση της αξίας της εργατικής δύναμης.

Αξιακό προϊόν: Ισούται με το σύνολο της υπεραξίας συν την αξία της εργασιακής δύναμης (όταν το μέγεθος μεταβάλλεται, εσωτερικά τα τμήματα αυτού μεταβάλλονται αντιθετικά).

Σταθερό κεφάλαιο: Ονομάζεται το μέρος του κεφαλαίου που μετατρέπεται σε μέσα παραγωγής (πρώτες ύλες, βοηθητικές ύλες και μέσα εργασίας) και δεν μεταβάλλει το μέγεθος της αξίας του κατά την παραγωγική διαδικασία.

Μεταβλητό κεφάλαιο: Το μέρος του κεφαλαίου που μετατρέπεται σε εργασιακή δύναμη και μεταβάλλει την αξία του κατά τη διαδικασία παραγωγής. Παράγει το δικό του ισοδύναμο και ένα πλεόνασμα πέρα από αυτό, την υπεραξία. Δηλαδή, από σταθερό μέγεθος το μέρος αυτό του κεφαλαίου μετατρέπεται διαρκώς σε μεταβλητό.

Εργαλείο 3: Πυξίδα προσανατολισμού

Μιάς και βρισκόμαστε στο κλείσιμο μιας ενότητας κρίναμε σκόπιμο να θέσουμε τα ερωτήματα: “Πού βρισκόμαστε σε σχέση με το σύνολο του 1ου Τόμου του ‘Κεφαλαίου’ ”, “Τι έχει προηγηθεί και τι έπεται;”. Αυτά τίθενται έτσι ώστε να να τα έχουμε στο πίσω μέρος του μυαλού μας, εάν θέλουμε. Οπότε στο σημείο αυτό αφήνουμε τα περιεχόμενα του βιβλίου σαν βοήθημα και προχωράμε.

ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑ

1. Το εμπόρευμα
2. Η διαδικασία ανταλλαγής
3. Το χρήμα ή η εμπορευματική κυκλοφορία

Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

1. Εργασιακή διαδικασία και διαδικασία αξιοποίησης
2. Σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο
3. Το ποσοστό της υπεραξίας
4. Η εργάσιμη μέρα
5. Ποσοστό και μάζα της υπεραξίας

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

1. Η έννοια της σχετικής υπεραξίας
2. Συνεργασία
3. Καταμερισμός της εργασίας και βιοτεχνία
4. Μηχανήματα και μεγάλη βιομηχανία

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

1. Απόλυτη και σχετική υπεραξία
2. Μεταβολή μεγέθους της τιμής της εργασιακής δύναμης
3. Διάφοροι τύποι για το ποσοστό της υπεραξίας
4. Μετατροπή της αξιάς ή της τιμής της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό
5. Το χρονομίσθιο
6. Ο μισθός με το κομμάτι
7. Εθνική διαφορά των εργατικών μισθών

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Απλή αναπαραγωγή
2. Μετατροπή της υπεραξίας σε κεφάλαιο
3. Ο γενικός νόμος της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης
4. Η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση
5. Η σύγχρονη θεωρία της αποικιοποίησης

Εργαλείο 4: Ερωτήματα (πάνω σε θεματικές) - Extra βιβλιογραφία (για άνοιγμα ή κλείσιμο ερωτημάτων)

- ΥΠ 3: Πως λειτουργεί η μετάβαση προς ένα άλλο μοντέλο εργασίας και πως αυτό παρουσιάζεται στις εργάτριες; (πχ. Ευρώπη, Ιαπωνία - εφαρμογή 4 ήμερης εργασίας)
- ΥΠ 3: Σε σχέση με: φύση, αναγκαιότητα, εκμετάλλευση, όρια και δυνατότητες σώματος, σχέση κίνησης και ακινησίας, παραγωγικότητας και τεμπελιάς, εργασία, κίνηση, μεταβολή, εξέλιξη ~ μη-εργασία, αδράνεια, στασιμότητα. Συμφωνούμε με αυτή την οπτική;
- ΥΠ 4: Ποιοί άλλοι λόγοι μπορεί να αυξάνουν την ακρίβεια, τις τιμές των προϊόντων/μέσων διαβίωσης, πέρα από τη μείωση της παραγωγικής δύναμης; Σε σχέση με σημερινή ακρίβεια και κρίσεις καπιταλισμού;
- ΥΠ 4: Ποιοί πληρώνουν τις διαφορές 'κρίσεις';
Αλλά και πως δημιουργούνται; Τότε και τώρα; Μπορούμε να δούμε ομοιότητες, αλλά βλέπουμε ίσως και διαφορές; Έχει αλλάξει κάτι στους τρόπους νομιμοποίησης των πρακτικών εκμετάλλευσης της εργασίας από τότε; πώς; Πως θα μπορούσαμε να συνδέσουμε αυτή την αναζήτηση με το Κράτος αλλά και τις διάφορες εργατικές διεκδικήσεις (π.χ. Δικαιώματα, Κράτος Πρόνοιας κ.α.);
- ΥΠ 4: Πώς "Αυτορρυθμίζεται" το κεφάλαιο; Και ποιός ο ρόλος του κράτους ή άλλων εξωτερικών προς αυτό οντοτήτων; Τότε και σήμερα;
- ΥΠ 5: Ουτοπικός 'ανθρώπινος' καπιταλισμός + Διάκριση 'κανονικού' vs 'πραγματικού' στον Μαρξ ('ως εάν' vs 'είναι') (εάν το καταλαβαίνουμε καλά) + Σύλληψη της ανθρώπινης φύσης και ελευθερίας (από όλα των ειδών των ουτοπικών οραμάτων): Παραπέμπουμε στη σελ. 506 από το "Χρέος" του David Graeber σαν αφορμή για συζήτηση:

“Ο Καρλ Μαρξ, ο οποίος όλο και κάτι ήξερε για την ανθρώπινη τάση να κάνουμε τεμενάδες και να λατρεύουμε τις ίδιες μας τις δημιουργίες, έγραψε στο ‘Κεφάλαιο’ σε μία προσπάθεια να καταδείξει ότι, ακόμη και αν η αφετηρία μας είναι όντως το ουτοπικό όραμα των οικονομολόγων, όσο επιτρέπουμε επίσης σε κάποιους να ελέγχουν το παραγωγικό κεφάλαιο και να μην αφήνουν στους υπόλοιπους τίποτα να πουλήσουν εκτός από το σώμα και το μυαλό τους, τα αποτελέσματα από πολλές απόψεις, δεν θα διαφέρουν ιδιαίτερα από τη δουλεία και ολόκληρο το σύστημα κάποια στιγμή θα αυτοκαταστραφεί. Αυτό που όλοι μοιάζουν να λησμονούν είναι το ‘ως εάν’ της ανάλυσής του. Ο Μαρξ γνώριζε καλά ότι υπήρχαν πολλοί περισσότεροι λούστροι, μπάτλερ, στρατιώτες, πόρνες, πρματευτάδες, καπνοδοχοκαθαριστές, λουλουδαδες, πλανόδιοι μουσικοί, κατάδικοι, νταντάδες, ταξιτζήδες απ’ ό, τι βιομηχανικοί εργάτες στο Λονδίνο της εποχής του. Ποτέ δεν υποστήριξε ότι ο κόσμος ήταν πράγματι έτσι όπως τον περιέγραφε

στο 'Κεφάλαιο'. ” +

- ΥΠ 5 Α:

1. Θα μας έβγαζε νόημα να συζητήσουμε τα παραπάνω υπό το πρίσμα τριών παράλληλων φασμάτων (Αναγκη και Επιθυμία, Διαχείριση πόρων και Οικονομία, Ηθική στάση και Συνυπαρξη):

Αναγκαίο > 'Αναγκαιο-επιθυμητό' (για ασφάλεια ή για καλλιέργεια ή για απόλαυση) > Πολυτέλεια

Εξοικονόμηση > Επένδυση-Αξιοποίηση > Σπατάλη-Ξόδεμα

Τσιγκουνιά > Ολιγάρκεια-Αυτάρκεια > Γενναιοδωρία > Απληστία

2. Πώς θα μπορούσαμε να δούμε τα παραπάνω (Α1, Α2) υπό το ιστορικό πρίσμα των υπαρκτών μη ΚΤΠ, σοσιαλιστικών τρόπων παραγωγής, ή μη ΚΤΠ γενικότερα;

3. Ο ρόλος του κράτους ως ρυθμιστή της αγοράς και διατήρησης ή ενίσχυσης του κάθε οικονομικού συστήματος-τρόπου παραγωγής. Ποιοί οι διαφορετικοί βαθμοί και τρόποι παρέμβασης του, στις διάφορες εκδοχές του ΚΤΠ στις διάφορες εκφράσεις- εκφάνσεις του π.χ. μεταξύ διαφορετικών εθνών-κρατών; Για παράδειγμα μπορούμε ίσως να μιλήσουμε για το Κράτος Πρόνοιας ως κανονικό-θεραπευτή των κανονικών-δεινών του ΚΤΠ.

4. Απελευθερωμένος και μη χρόνος και ενέργεια, βιοτικοί όροι και βιοτικές αξιώσεις εργατριών σε διαφορετικά κράτη:

Για παράδειγμα ένα εθνος-κράτος εσωτερικά μπορεί να είναι πιο ελεύθερο χρονικά, πιο καλλιεργημένο πνευματικά σε κάποια επίπεδα, αλλά αυτό μήπως συμβαίνει σε βάρος άλλων πληθυσμών άλλων εθνών-κρατών; Παράδειγμα θα μπορούσαν να είναι οι διάφορες Σκανδιναβικές χώρες και αντιπαράδειγμα διάφορες χώρες του 'Τρίτου κόσμου' π.χ. πολλές Αφρικανικές κλπ.

- ΥΠ 5 Β: 'Επωφελής και ανώφελη εργασία'

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσως αυξανόμενα ένα πλήθος ανώφελων εργασιών σε ΚΤΠ. Μπορούμε να σκεφτούμε παραδείγματα; Εδώ έχουμε να παραθέσουμε σαν βιβλιογραφική αναφορά το βιβλίο "Bullshit Jobs" του ανθρωπολόγου David Graeber, που πιθανόν να μας διαφωτίσει με σχετικά παραδείγματα. Μπορούμε να σκεφτούμε μορφές και παραδείγματα 'ανώφελης' εργασίας άλλους τρόπους παραγωγής; Τελικά πώς ορίζουμε εμείς την επωφελή και κατ' επέκταση την ανώφελη εργασία; Πώς βλέπουμε το 'επωφελές' πέρα από το 'χρήσιμο' ή 'αναγκαίο'; Με τι κριτήρια;